

פישוט לשוני של מידע עבור אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית

ד"ר סיגל עוזיאל-קרל, מיכל טנא-רינדה, ד"ר שירה ילון-חיימוביץ
הקריה האקדמית אונו

המאה ה-21 מוגדרת כעידן המידע. מידע רב קיים באמצעי התקשורת, באינטרנט ובספרים, ואנו משתמשים בו לצרכינו היומיומיים ולפרנסתנו. אולם, במקרים רבים המידע אינו נגיש לאנשים עם מוגבלות שכלית ואינו מובן להם בשל הצגתו באופן מורכב ומסובך, שאינו תואם ליכולת ולקצב עיבוד המידע שלהם (Yalon-Chamovitz, 2009). בין הגורמים המעכבים את ההשתלבות של אנשים עם מוגבלות שכלית כשווים ב"חברת המידע" ניתן למנות יכולת אוריינית נמוכה מחד גיסא, והעדר אמצעי תמיכה מתאימים, כגון שפה מותאמת או שימוש בייצוגים גרפיים מותאמים, מאידך גיסא. גורמים אלו עלולים להוות חסמים משמעותיים לתפקודם של אנשים עם מוגבלות שכלית בתחומי חיים שונים, כמו השתלבות בתעסוקה, התמצאות במרחב הציבורי או שימוש בשירותים בקהילה.

במדינות רבות ובכללן ישראל הגיעו להכרה בחשיבות הנגשת המידע לאנשים עם מוגבלות ואף עיגנו זכות זו בחקיקה, בתקינה ובאמנות בינלאומיות (Collier, Blackstone, & Taylor, 2012). אמנת האו"ם לזכויות אנשים עם מוגבלויות, שאושרה על ידי מדינת ישראל בשנת 2012, מציינת שעל מנת לאפשר לאנשים עם מוגבלות לחיות בצורה עצמאית ולהשתתף באופן מלא בכל תחומי החיים, על המדינות השותפות לאמנה לנקוט אמצעים הולמים כדי להבטיח לאנשים עם מוגבלויות בין היתר גישה למידע ולתקשורת (האמנה בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות, 2006). תקנות נגישות השירות, אשר פורסמו ברשומות בימים אלו, מחייבות את כל נותני השירות בישראל, כולל השירות הציבורי, להתאים את השירות כך שיהיה נגיש לאנשים עם מוגבלויות שונות (תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (התאמות נגישות לשירות, התשע"ג – 2012). בכלל זה מחייבות התקנות במפורש הנגשה של המידע הניתן בשירות או בקשר אליו. חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (תיקון מספר 2) (נגישות), התשס"ה - 2005 מגדיר נגישות כ"אפשרות הגעה למקום, תנועה והתמצאות בו, שימוש והנאה משירות, קבלת מידע הניתן או המופק במסגרת מקום או שירות או בקשר אליהם, שימוש במתקניהם והשתתפות בתוכניות ובפעילויות המתקיימות בהם, והכול באופן שוויוני, מכובד, עצמאי, בטיחותי וסביר". כלומר, קבלת מידע נגיש היא זכות מוכרת המעוגנת בחוק. אם כך, נשאלת השאלה כיצד ניתן להציג את המידע כך שכל אדם יוכל לקלוט ולהבין אותו, ומה הן התאמות הנגישות הנחוצות על מנת לקיים זכות זו? כדי לענות על שאלות אלה נערך בשנתיים האחרונות מחקר יישומי במכון למקצועות הרפואה והבריאות בקריה האקדמית אונו, אשר במסגרתו נכתבה ופורסמה חוברת הנחיות להנגשה לשונית לאנשים עם מוגבלות שכלית (עוזיאל-קרל, טנא-רינדה וילון-חיימוביץ, 2011). בנוסף, נערכות בארגונים ובמוסדות שונים ברחבי הארץ סדנאות להטמעת השימוש בהנחיות הללו. המחקר ופיתוח תחום הנגישות הלשונית נעשים במסגרת מרכז של האגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית במשרד הרווחה והשירותים החברתיים.

מוגבלות שכלית התפתחותית

האגודה האמריקאית למוגבלות שכלית והתפתחותית (AAIDD) מגדירה מוגבלות שכלית כמוגבלות המתגלה לפני גיל 18 ומתאפיינת במוגבלות משמעותיות הן בתפקוד האינטלקטואלי והן בהתנהגות המסתגלת, כפי שזו באה לידי ביטוי בכישורי הסתגלות מושגיים, חברתיים ומעשיים (Schalock, et al., 2010). האוכלוסייה עם המוגבלות השכלית היא אוכלוסייה הטרוגנית מאוד הן מבחינת מגוון הגורמים האטיולוגיים והן מבחינת רמת התפקוד בתחומים השונים - תקשורת, דיבור, הבנה וקריאה. עם זאת, נמצא כי ככל שהפיגור עמוק יותר, כך הבעיות בכישורי התקשורת, השפה והדיבור חמורות יותר. מחקרים שונים מצאו כי אנשים עם מוגבלות שכלית עלולים לסבול מקשיים בזיכרון לטווח ארוך ובזיכרון לטווח קצר. הדבר יכול להשפיע על יכולתם לרכוש מבנים לשוניים מורכבים כמו גם על יכולתם להרחיב את אוצר המילים. כדי לרכוש מילים חדשות הם צריכים להיחשף אליהן מספר רב של פעמים. נמצא גם שלאנשים עם מוגבלות שכלית אוצר מילים מצומצם יחסית, הכולל בעיקר מילים מוחשיות - שמות עצם

ופעלים (Yoder & Warren 2004). הם נוטים להפיק משפטים קצרים ופשוטים ומשפטים מחוברים בסיסיים (שני משפטים עיקריים או יותר המחוברים זה לזה באמצעות ו' החיבור. למשל, דני נסע באוטובוס ורינה נסעה במונית). הם מתקשים להפיק ולהבין משפטים בעלי מבנה סביל (למשל, הספר נקנה על ידי דני, לעומת דני קנה את הספר), משפטים שסדר המילים בהם לא שגרתי (למשל, את הספר קנה דני), משפטי תנאי (למשל, אם ירד גשם, לא ניסע לטיול) ומשפטים מורכבים בעלי פסוקית משועבדת (הספר שדני קנה מעניין מאוד; דני חשב שמחר יקנו לו עוד ספר), ומשתמשים רק במעט הרחבות באמצעות מילות תיאור (Zukowski, 2004). בנוסף נמצא כי אנשים עם מוגבלות שכלית מתקשים בתהליכים קוגניטיביים כמו הסמלה, הכללה והפשטה (רכישת חוקים מופשטים), ביצירה והבנה של מושגים, כגון זמן וכמות וכן בהבנת דו-משמעות ופתגמים (Rhea 2004, Yoder & Warren 2004). מן המחקרים שנסקרו כאן עולה כי לאנשים עם מוגבלות שכלית יכולות לשוניות שונות ולרוב נמוכות מן האנשים שהתפתחות השפה שלהם תקינה.

הנגשה לשונית ופישוט לשוני

הנגשה לשונית מסייעת בהעברה של מידע לאנשים אשר קולטים אותו מן הסביבה באופן שונה מכלל הציבור וזקוקים להתאמות כדי לעבדו באופן מיטבי. למשל, אנשים עם מוגבלות בראייה או בשמיעה וכן מוגבלות שכלית או נפשית. המושג **הנגשה לשונית** מתייחס לתהליך של התאמת מידע כתוב או דבור לצרכים של אנשים עם מוגבלות באמצעים שונים (לשוניים וחושיים), מתוך מטרה להפוך אותו למובן, ברור וזמין יותר עבורם. לפיכך, תוצר ההנגשה הלשונית הוא **מידע נגיש**. תהליך ההנגשה הלשונית כולל שלושה שלבים:

- (1) **תכנון** – שלב גיבוש הרעיונות, בחירת אופנות העברת המידע (בכתב או בעל פה) ובחירת אמצעי העברת המידע (קולי, מישושי או חזותי);
- (2) **ביצוע** – שלב התאמת השפה מבחינה תוכנית ומבנית;
- (3) **בקרה** – שלב בחינת ההתאמה של התוצר לצרכים של קהל היעד.

השלב השני בתהליך ההנגשה הלשונית - שלב הביצוע - נקרא גם **שלב הפישוט הלשוני**. שלב זה מתייחס, כאמור, לפעולות שיש לנקוט כדי להתאים את השפה והתוכן לאנשים עם מוגבלות. תהליך **הפישוט הלשוני** מתבצע בשלושה תחומים:

- (1) **ארגון התוכן** (למשל, התמקדות ברעיונות העיקריים והשמטת מידע עודף שאינו תורם ישירות להבנת המסר)
- (2) **התאמת השפה** ליכולות של אוכלוסיית המטרה (למשל, התאמת אוצר המילים ומבנה המשפט ליכולות של אנשים עם מוגבלות שכלית)
- (3) **עיצוב המידע** - בין התאמות הנגישות הנפוצות בממד זה נמנים הדפוס הנגיש והסמלול (ייצוג גרפי פשוט וברור של מידע).

תוצר הפישוט הלשוני הוא מידע בשפה פשוטה, אך גם מותאמת ובעלת דגשים רלוונטיים לקהל היעד.

טבלה 1 מציגה את ההנחיות העיקריות בכל אחד מן התחומים הללו, כפי שהן מופיעות בחוברת ההנחיות להנגשה לשונית (עוזיאל-קרל, טנא-רינדה וילון-חיימוביץ, 2011).

טבלה 1: הנחיות לפישוט לשוני

תחום	הנחיות עיקריות
ארגון התוכן	<ul style="list-style-type: none"> • התמקדו ברעיונות העיקריים • נסחו כל רעיון במשפט נפרד • סדרו את המשפטים ברצף הגיוני (בהתאם לסדר ההתרחשות) • בתיאור תהליך, השלימו מידע חסר להבנת התהליך
התאמת השפה	<ul style="list-style-type: none"> • השתמשו במשפטים קצרים וברורים • השתמשו במילים מוכרות ושכיחות • הסבירו מילים קשות ותנו דוגמאות

<ul style="list-style-type: none"> • הרבו להשתמש בפעלים • העדיפו שמות עצם מלאים (דני, אחי, הילד) על פני כינויי גוף (הוא) 	
<ul style="list-style-type: none"> • הקפידו על שימוש בדפוס נגיש • שלבו סמלים ואיורים מותאמים 	התאמת אמצעי מסירת המידע*

* ההנחיות בטבלה זו מתייחסות רק לממד החזותי (עיצוב וסמלול) לשם פישוט ההמחשה.

הדגמת תהליך הפישוט הלשוני

כדי להמחיש את שלבי הביצוע של הפישוט הלשוני נשתמש בדוגמה המסבירה כיצד מכינים מכתב לשליחה בדואר.

לאחר כתיבת המכתב יש לקפלו בקפידה, להכניסו למעטפה ולסגור אותה.

בשלב הראשון, כדי להקל על הבנת המשפט, נחלק אותו לפסוקיות שכל אחת מציגה רעיון אחד בלבד:

לאחר כתיבת המכתב
יש לקפלו בקפידה
להכניסו למעטפה
ולסגור אותה

נבדוק שהפסוקיות מסודרות על פי סדר ההתרחשויות, שכן הרעיון שהמשפט מתאר מובן יותר כאשר יש זהות בין התיאור הלשוני לסדר ההתרחשויות. בדוגמה הנתונה אכן מופיע תיאור האירועים על פי סדר ההתרחשויות – קודם כותבים את המכתב, לאחר מכן מקפלים אותו ואז מכניסים למעטפה וסוגרים אותה.

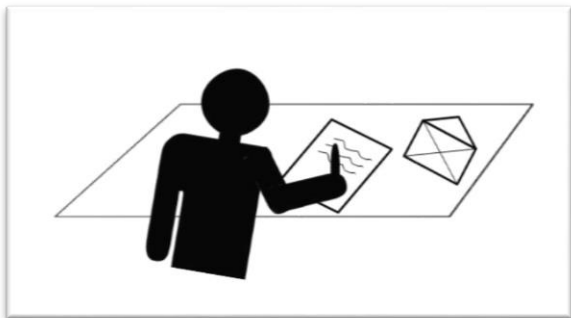
בשלב הבא נתאים את השפה – אוצר המילים ומבנה המשפט – לצרכים של קהל היעד. **אוצר המילים:** רצוי להשתמש במילים מוכרות ושכיחות, כאלה השגורות בלקסיקון של קהל היעד. למשל, מאחר שהמילה "לאחר" פחות מוכרת מן הביטוי "אחר כך" כדאי להחליף אותם זה בזה ובאופן דומה להחליף את המילה "בקפידה" במילה "בזהירות". נעביר את המילה "בזהירות" קרוב יותר אל הפועל שאותו היא מתארת "נקפל בזהירות" כדי שהקורא יוכל ליצור קשר מיידי בין הפועל לאופן שבו הפעולה צריכה להתבצע. בנוסף, רצוי להחליף שמות פעולה כמו "כתיבה" בפועל - "נכתוב". ולבסוף, רצוי להחליף את כינויי הגוף "אותה" ו"עליה" בשם העצם המלא - "המעטפה" ואת "לקפלו" ו"להכניסו" ב"נקפל את המכתב" ו"נכניס את המכתב". **מבנה המשפט:** המשפטים צריכים להיות קצרים (מספר קטן של מילים) ופשוטים מבחינה תחבירית (בני פסוקית אחת ובה פועל אחד).

לאחר התאמת המידע מבחינה לשונית, נשתמש באמצעים חזותיים לתמיכה בכתוב. נשתמש בגופן קריא וברור כמו Arial ובאותיות בגודל של 16-22 נקודות. בנוסף, הנייר עליו יופיע המידע יהיה חלק וללא קישוטי רקע. במידת הצורך, חשוב גם לשים לב למתן כותרות מתאימות ולריווח בין פסקאות. אם מתוארים שלבים בביצוע תהליך, רצוי למספר אותם בסדר עוקב. בגרסתו המפושטת, יופיע משפט הדוגמה שלנו כך:

1. נכתוב את המכתב
2. אחר כך, נקפל בזהירות את המכתב
3. נכניס את המכתב למעטפה
4. נסגור את המעטפה

לבסוף, רצוי להוסיף איורים מתאימים לתמיכה בטקסט. האיורים צריכים להופיע בצד שמאל של הטקסט, עליהם להיות בגודל אחיד ולעשות שימוש עקבי בדמויות ובחפצים. רצוי שהאיורים יהיו סכמתיים כדי לא

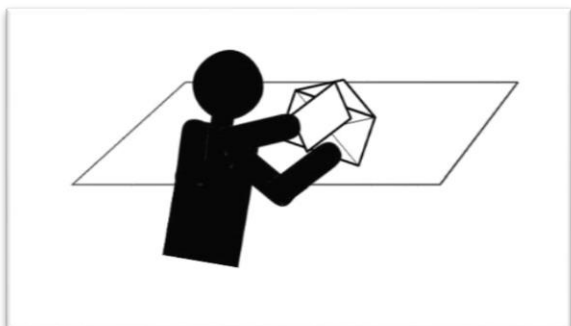
ליצור זהות בין ביצוע הפעולה לבין דמות או חפץ מסוימים בלבד. להלן דוגמת המשפט בפישוט לשוני בליווי איורים:

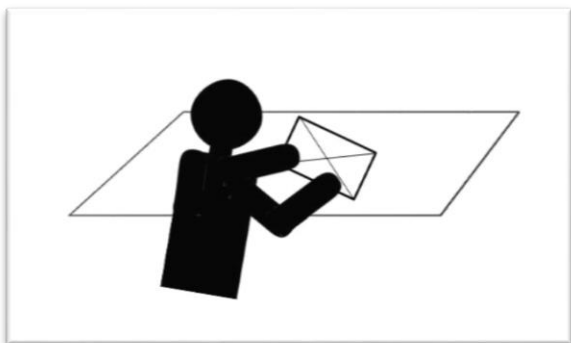
1. נכתוב את המכתב

2. אחר כך, נקפל בזהירות את המכתב

3. נכניס את המכתב למעטפה

4. נסגור את המעטפה

בדיקת התוצר

כדאי לבדוק את תוצר הפישוט בעזרת אדם עם מוגבלות שכלית כדי לוודא שהתוכן מובן והמסר ברור ושמצעי מסירת המידע מתאים לצרכים של קהל היעד. במקרה הצורך, יש לתקן את המסמך ולבדוק אותו שוב.

סיכום

בתהליך ההנגשה הלשונית בכלל, והפישוט הלשוני בפרט, יש להתייחס תמיד אל קהל היעד, לצרכיו ולמטרות שלשמן מועבר המידע. למשל, כשאנו מנגישים מידע לאנשים מבוגרים, חשוב לשים לב ששפת הטקסט לא תהיה ילדותית, אלא תתאים לניסיון החיים ולגיל של אנשים אלה. חשוב לגלות רגישות כשכותבים או מדברים על אנשים עם מוגבלות, ולהשתמש במונחים שאינם פוגעים בכבוד האדם ואינם מזלזלים בו. חשוב לזכור כי תוצרי ההנגשה הלשונית בכלל והפישוט הלשוני בפרט עשויים לשפר במידה ניכרת את איכות חייהם של האנשים עם המוגבלות השכלית ולא רק שלהם. אנשים רבים בציבור יהיו אסירי תודה על שיפור המובנות של המידע שחשוב להם.

[ליצירת קשר: ד"ר סיגל עוזיאל-קרל sigaluk@gmail.com]

רשימת מקורות

האמנה בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות (2006).
[נשלף 26/12/2012]

<http://www.justice.gov.il/NR/ronlyres/HaamanaHebEng1.pdf>

עוזיאל-קרל, ס, מ. טנא-רינדה וש. ילון-חיימוביץ. (2011). נגישות לשונית לאנשים עם מוגבלות שכלית: חוברת הנחיות. הקריה האקדמית אונו והאגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (תיקון מספר 2) (נגישות), התשס"ה – 2005.

תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (התאמות נגישות לשירות), התשע"ג – 2012.

Collier, B., S. W. Blackstone & A. Tylor. (2012). Communication access to businesses and organizations for people with complex communication needs. *Augmentative and Alternative Communication*, Early Online: 1–14.

Rhea, P. (2004). *Language disorders from infancy through adolescence: Assessment and intervention*. New York: John Wiley & Sons.

Schalock, R. et al. (2010). *Intellectual Disability: Definition, Classification, and Systems of Supports* (11th Edition). Washington: AAIDD.

Yalon-Chamovitz, S. (2009). Invisible access needs of people with intellectual disabilities: A conceptual model of practice. *Intellectual and Developmental Disability*, 47, 395-400.

Yoder, P. J., & Warren, S. F. (2004). Early predictors of language in children with and without Down Syndrome. *American Journal on Mental Retardation* 109:4, 285-300.

Zukowski, A. (2004). Investigating knowledge of complex syntax: Insights from experimental studies of Williams syndrome. In M. L. Rice & F. W. Warren (eds.), *Developmental language disorders: From phenotypes to etiologies*, 99-120-. London: Lawrence Earlbaum Associates.